

աւելի վնաս մը պատահելիք չունի, եւ այնպիսի վտանգներու մէջ չեն կրնար ընկնիլ այսուհետեւ որ հարիւրաւոր տարիներով առաջ կրած չըլլան :

Եւ յիշուի. արդէն Հայաստան աշխարհքը մեծաւ մասամբ անապատ ամալի եւ աւերակ է. բնակիչքը կամ աղքատութեամբ ու խեղճութեամբ բշուռացած, եւ կամ աշխարհիս ամեն կողմերը ցրուած. աստուածապաշտութեան հանդեսները իրենց նախնի պայծառութիւնը կորուսած, քաղաքական կրքութիւնը գրեթէ աննետ եղած. եւ իբրև անհրաժեշտ հետեւանք՝ ազգային տարածայնութիւնները բազմացած, ատելութիւնները սաստկացած, եւ լեզուն անգամ խանգարած եւ ալլանդակած : Այսպիսի համաշխարհական անկման մէջ, նոյն իսկ յոյսը՝ որ տառապելոց մի միայն խնամակայն է՝ լալով մեկդի գնացեր է :

Իսկ մենք՝ այս արտասուելի վիճակիս մէջ կրտեսենք որ աւելի դիւրին է յուսալ քեւորէն դառնայ զայ երջանկութեան նշոյլը, քան քեւ ասկեց աւելի ալ ցաւայից վիճակի մը հանդիպինք : Եւ սակայն, — որովհետեւ այնպիսի խորարմատ զգացմունքներ կան մարդու սրտին մէջ որ խելն անկարելի է, — եւ սակայն կըսեմ՝ անկարելի կերևնայ հաւատալ քեւմեր ազգին վերջին յոյսն ալ կորսուած ըլլայ, եւ քեւ Հայաստանի բաղդին տումարէն ետքի բերքիկն ալ փրցուած ու հովին տրուած ըլլայ :

Ոչ, ոչ. — մեկ ժողովուրդ մը որ դեռ իւր հին պարծանքները կըսիրէ, մեկ ժողովուրդ մը որ յարգանք եւ փափաքանք կըպահէ կըպահպանէ իւր նախնեաց յիշատակները, ոչ, այն ժողովուրդը յուսանատիլ չկրնար : Երէ բազմադարեան ծառի մը կէտը չորցած է, միւս կէտը կարող է դարձնայ ծլիլ, բողբոջիլ, ծաղկըներով ու պտուղներով զարդարուիլ : Ապա ուրեմն մեր աշխարհն ալ ինչո՞ւ պիտի չծաղկի. ինչ պատճառաւ ապագային վրայ սեւ ու տխուր քող մը ձգենք. ինչպէս կրնանք մտքերնեւս դուրս հալածել այն գեղեցիկ խորհուրդները, այն անմեղ փափաքները որով կըյուսացուի քեւ բշուռաութիւնը պակսի եւ երջանկութիւնն սկսի, այնպիսի ժամանակ որ նոյն իսկ մեր օրինաւոր Տերերն են զմեզ ի քաղաքականութիւն յորդորողները :

Գիտեմ որ դժուարին բան է նորէն հայրենի երկրին մէջ հաւաքել Հայաստանի համասփիւռ որդիքը. բայց միքէ անկարելի է միացընել գիրենք սրտով, մտքով ու ջանքով : Եւ երէ մեր ազգին

trainer pour elle plus de périls qu'elle n'en a subi depuis des siècles.

En effet, l'Arménie est en grande partie déserte, ruinée et dévastée. Les habitants sont ou appauvris et misérables, ou dispersés de tous côtés. Le culte religieux y a beaucoup perdu de son ancien éclat, la civilisation a disparu. Par une conséquence inévitable, les dissensions nationales se sont multipliées, les haines réciproques envenimées, le langage lui-même est devenu confus et s'est abâtardi.

Dans cette chute universelle, l'ange qui veille seul auprès des douleurs, l'espérance, s'est éloigné en pleurant.

Pour nous, dans ce lamentable état de choses, l'avènement d'une condition pire est moins à craindre que le retour du bonheur n'est difficile à espérer. Et cependant, — car il est des sentiments dont les racines plongent dans les dernières fibres du cœur de l'homme — et cependant, disons-nous, il nous paraît impossible de croire que la dernière espérance soit perdue, que le dernier feuillet du livre des destinées de la patrie arménienne ait été arraché et jeté aux vents.

Non : un peuple qui chérit encore ses gloires antiques, un peuple qui conserve avec amour, avec dévotion, les monuments de ses ancêtres, non, ce peuple ne peut désespérer.

Si la moitié de l'arbre séculaire est desséchée, l'autre saura encore donner des bourgeons, produire du feuillage, se couvrir de fleurs et de fruits.

Pourquoi notre pays ne se renouvellerait-il pas aussi ? Pourquoi jeterions-nous un voile funèbre sur l'avenir ? Pourquoi repousserions-nous ces heureuses pensées, ces saints désirs de voir s'éteindre la misère et renaître la prospérité de l'Arménie, tandis que le souffle de la civilisation nous vient de nos protecteurs légitimes ?

Malgré la difficulté de rassembler dans la mère-patrie les Arméniens dispersés dans l'univers, est-il donc impossible de les réunir en âme, en sentiments, en efforts ? Et, si la destinée de cette nation

համար եւս բարեբաղդութիւն մը կրնամարուի ուրիշ շատ ժողովրդոց պէս՝ մեծամեծ տերութեանց հովանաւորութեանը տակ մնալը, միրէ կարելի չէ որ իւր լեզուս ազնուանայ եւ ամենայն Հայոց դիւր-իմաց եւ սիրելի ըլլայ. կարելի չէ որ մատենագրութիւնը ծաղկի, աստուածաբանութիւնը պայծառանայ, գիտութիւններն յառաջանան, արուեստներն ընդարձակին, վաճառականութիւնը ծաւալի, երկրագործութիւնը նորոգուի... Ինչո՞ւ չէ: Ո՞չ ապաքէն նոյն իսկ տերութեանց ջանքն ու փափաքը միշտ այս եղած է, իբրեւ կարելի եւ հարկաւոր եւ օգտակար բան: Եւ յիրաւի. ո՞չ ապաքէն կրնաւատանք թէ մեռեալք անգամ յարութեան մը կրսպասեն իրենց գերեզմաններուն մէջ, եւ աչօք կրտսեններ որ սաստկաստուոյց ձմեռներէ ետեւ գարունը կուգայ՝ իւր ամեն գեղեցկութեամբը գարդարուած: Ինչպէս որ եւիբական մանր աստուածային խոստման նայելով նոր կենդանութիւն պիտի դառնայ, այսպէս ալ բարոյական մահը քուն մի է՝ գարբուցիչ ձայնի կարօտ, մահացութեան մը՝ քանի մը օգնութեանց կարօտ:

Թող ամենայն Հայ՝ ձեռքը իւր սրտին վրայ դնէ, կրվկայէ խօսքիս ճշմարտութեանը. ասոր վրայ երկայն խօսիչն աւելորդ է. հազարաւոր օրինակներով կրնայ հաստատուիլ այն ճշմարտութիւնն որ ամեն մարդ սրտին մէջ կրգգայ եւ այլոց վրայ կրտեսնէ:

Ահա այսպիսի խորհրդածութիւններէ յորդորուած՝ մտածեցինք որ ազգային ամսագիր մը հրատարակենք ի Փարիզ, մեծ մասը հայերէն, տեղ տեղ ալ գաղղիարէն: Հայերենով մերագնեայց մէջ պիտի տարածուին եւրոպացւոց քաղաքականութեան հաստատուն հիմունքը, այսինքն ուղիղ բարոյական, հարկաւոր տեղեկութիւնք, եւ մարդկային կենաց եւ հանգստեան գիւրութիւն տուող արհեստք եւ ճարտարութիւնք. գաղղիարէն գրուած մասովն ալ պիտի աշխատուի որ օտարազգիները կարենան Հայոց հին եւ նոր պարծանացը խելամուտ ըլլալ եւ ըստ այնմ մտադրութիւն ընել այս պատուական ազգին:

Ամսագրոյս մասնաւոր պարտքը պիտի ըլլայ օտար ազգաց գրքերուն մէջ Հայոց վրայ եղած ծուռ կարծիքները շտկել: Հարկ չէ ըսել թէ քաղաքական խնդիր, կրօնական վիճարանութիւն ու

ressemble à celle de tant d'autres qui doivent rester sous la tutelle de grandes puissances, ne se peut-il plus que le langage soit ennobli, qu'il soit rendu intelligible et cher à tous les Arméniens? Ne se peut-il plus que la littérature fleurisse, que la religion brille, que les sciences fassent des progrès, que les arts se développent, que le commerce s'étende, que l'agriculture se relève?... Et pourquoi pas? C'est justement à cause de la possibilité, de l'utilité et de la nécessité de ces tendances que les gouvernements eux-mêmes font tous les efforts pour leur prêter secours. Nous croyons à une résurrection que les morts mêmes attendent au fond de leurs tombes; ne voyons-nous pas, après les hivers les plus rigoureux, le printemps revenir, paré de toutes ses magnificences?

Comme la mort matérielle, en face de laquelle resplendit la divine promesse d'une nouvelle vie, ainsi la mort morale n'est qu'un sommeil auquel il faut une voix; c'est une léthargie que quelques secours dissiperont.

Que chaque Arménien mette la main sur son cœur, et il sera de notre avis. De longs discours sont inutiles; des milliers d'exemples confirmeraient une vérité que chacun sent en soi-même et voit clairement dans les autres.

Ces réflexions nous ont inspiré l'idée de publier à Paris une revue mensuelle, écrite partie en français, et en plus grande partie en arménien.

La partie arménienne répandra parmi les nationaux les connaissances sur lesquelles se fonde véritablement la civilisation européenne, c'est-à-dire la morale, les sciences nécessaires, les arts et métiers qui contribuent le plus au bien-être public et particulier. — La partie française est destinée à entretenir les étrangers des monuments antiques, de l'état actuel de l'Arménie et de tout ce qui peut appeler l'attention sur cette intéressante nation.

En général, le devoir de ce recueil est de rectifier tout ce que les étrangers ont écrit d'erronné sur les Arméniens. Il est inutile d'ajouter qu'aucun débat religieux, aucune question politique, au-

կողմնակցութեան կոխ տեղիք պիտի չգտնեն ամսագրոյս մէջ :

Մեր մի միայն բաղձանքն եւ յոյսը այն է որ գիտութեանց լուսովը լուսաւորուի Հայոց ազգին միտքը. սիրտը կրբուի եւ զարգարուի ընկերական առաքինութիւններով. ձեռքերը լցուին երկրագործութեան՝ ճարտարութեան եւ վաճառականութեան բերքերովը. օրէ օր աւելի փայլի իւր հաւատարմութեամբը այն տերութեանց ժառանգութեանը մէջ որ կը պաշտպանեն իրեն. սիրելի ըլլայ միշտ այն ժողովրդոց որոնց մէջ այսօրուան օրս ցրուած է:

Ասոնք այնպիսի յոյսեր չեն որ գործադրութիւնն անկարելի ըլլայ: Վասն զի շատ հեռու մնացին մեզմէ այն ժամանակներն որ պարսիկ մարգպաններ կը կեղեքէին մեր աշխարհքը, եւ մեր երկիրը տոջորոզ կրակին բոցը պաշտելու կը բռնադատէին զմեզ. արարացի ոստիկանները՝ ազգիս անմեղ արիւնները ծծելէն ետեւ՝ մեր իշխանաց արեամբն ալ կըլուացուէին, եւ Թարարաց հարկապահանջները՝ իրենց անյագ արձաքսիրութիւնը կշտացընելու համար, երբոր ալ հարստութիւն չէին գտներ, մեր դեռաբոյս պատանիներն եւ մատաղ օրիորդները գերի տանելով, ամեն տուն արտասուաց եւ կամ գերեզմանի մբուրեան մէջ կը ձգէին :

Անցան գեացին այն հարուածները, մշմալ դառնալիք չունին: — Աշնանային երկարատեւ փոքորիկներէն ետքը՝ արեգական յետին ճառագայրներն ընդարձակ հորիզոնին վրայ զուարթագին երևնալով, երկրորդ աւուր պայծառութեան աւտիսը կուտան. այսպէս անա եւ Յամանեան Տերութեան ու երուպական պետութեանց խնամակալութիւնը յոյս կուտայ մեզի՝ գեղեցիկ օրեր տեսնելու :

Այսպիսի յոյսերով ամսագրոյս անունն ալ դրինք ՄԱՍՆՍՅ ԱՂԱՒՆԻ ԱՒԵՏԱՐԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵՍՅՅ. Կարծեմք քեւ այս անունն անգամ բաւական պիտի ըլլայ՝ մեր գործոյն խաղաղասէր հոգին, անարատ դիտաւորութիւնը յայտնելու, եւ ճշմարիտ ազգասիրաց սրտին մէջ արբնցընելու այն ամենայն քաղցր յիշատակներն որ տգիտութեան եւ խռովութեան ջրնեղեղին ջրերուն քաշելէն ետեւ արեւմուտքէն երեւցած քաղաքականութեան արեւուն ճառագայրներովը պիտի վառուին, եւ զուարթա-

cune querelle de parti, n'y pourront trouver place.

Notre unique désir, notre unique espérance est que les lumières des sciences viennent éclairer l'intelligence de la nation Arménienne, que son cœur s'instruise et se pare de toutes les vertus sociales, que ses mains se remplissent des produits de l'agriculture, de l'industrie et du commerce; qu'elle brille par son dévouement à ces puissances qui lui ont accordé leur protection, qu'elle continue à mériter la sympathie des peuples chez lesquels elle se trouve aujourd'hui dispersée.

Et ce n'est pas là une de ces espérances auxquelles la réalisation soit nécessairement refusée; car les temps sont déjà bien loin où les gouverneurs Persans dévastaient notre pays et imposaient à nos ancêtres la complicité de leur idolâtrie; où les préfets Arabes, après avoir sucé le sang de nos victimes, se baignaient dans celui de nos princes; où les Tatars, ne trouvant plus de richesses pour étancher leur soif insatiable, entraînaient captifs nos jeunes hommes et nos jeunes filles, laissant derrière leur passage chaque maison dans les larmes, ou dans la nuit du tombeau.

Ces fléaux ont passé, ils ne reviendront plus. — Après de longues et orageuses pluies d'automne, les derniers rayons du soleil reparassent enfin sur toute l'étendue de l'horizon, et présagent un beau lendemain; la bienveillance du gouvernement Ottoman et celle des autres puissances de l'Europe font luire la consolation sur notre avenir.

Ce sont ces espérances qui nous ont suggéré la pensée d'intituler notre ouvrage: *La Colombe du Massis* (ou de *l'Ararat*), *Messenger de l'Arménie*. Nous croyons que ce titre seul suffirait pour indiquer l'esprit pacifique, l'intention pure et sincère de notre travail, ainsi que pour réveiller dans les cœurs des vrais patriotes tous les souvenirs qui doivent être éclairés par les rayons du soleil reparassant vers l'Occident, après que les eaux du déluge de l'ignorance et des révolutions seront

բար ծիածանին տեսքովը աւելի ալ պիտի քաղ-
ցրանան ¹ :

Առ այժմ ամսե ամիս միայն պիտի ելլէ Մասնաց
Ազանին. եւ իւրաքանչիւր ամսատետրը հետա-
գայ հինգ մասին վրայ բաժնուած պիտի ըլլայ.

Ա. Կենցաղօգուտ բանք.

Բ. Տեսարանք եւրոպայ.

Գ. Հանդիսարան աշխարհաշէն մարդկան.

Դ. Հայկազեան Թանգարան.

Ե. Փարիզեան ամսագիր :

Այս պարզ բաժանումն ալ ըստ բաւականին կը-
ցուցրնէ ամսագրոյս սահմանն ու ընթացքը. բայց
որպէս զի աւելի պարզ իմացուի, իւրաքանչիւր
մասն ալ մէյմէկ քիչ բացատրենք :

Ա. Կենցաղօգուտ բանք վերնագրով կը զը-
րուին ազգին բարոյական եւ մտաւորական յառա-
ջադիմութեանը, եւ մանաւանդ միարանական եւ
խաղաղասէր հոգւոյն մեջերնիս ծաղկելուն օգնող
ամեն տեսակ խորհուրդ եւ խորհրդածութիւն, եւ
որ եւ իցէ օգտակար եւ զուարճալի տեղեկութիւն
պատմական, բանասիրական եւ ուսումնական :

Բ. Տեսարանք եւրոպայ ըսուած վերնագրին
տակը պիտի զրուի ամեն տեսակ հետաքրքրական
տեղեկութիւն՝ եւրոպացւոց քաղաքներուն, վիճա-
կագրութեան, գիտութեանց, արուեստից, սովո-
րութեանց եւ բարեկարգութեանցը վրայ : Հոն պիտի
գտնուի նաեւ այս տարի Փարիզի մեջ բացուելու
Համաշխարհական հանդիսին ստորագրութիւնը.
եւ այս մասը աւելի պատկերազարդ պիտի ըլլայ :

Գ. Հանդիսարան աշխարհաշէն մարդկան
անուանեցինք այն մասն որ պիտի բովանդակէ ա-
մենանգամ մէյմէկ անուանի եւ իր ազգին կամ բոլոր
աշխարհիս օգտակար անձի մը պատմութիւնը :

Դ. Հայկազեան Թանգարանին մեջ պիտի
երեւնան մեր ազգին հին եւ նոր վիճակին վրայ
գրուած գանազան տեղեկութիւններ. հոն պիտի

retirées, souvenirs qui se réveilleront encore plus
doux et plus agréables à l'apparition du magni-
fique arc-en-ciel de la concorde ¹.

La Colombe du Massis paraîtra provisoirement
à la fin de chaque mois. Chaque livraison com-
prendra les cinq divisions suivantes :

I. Connaissances utiles ;

II. Tableaux de l'Europe ;

III. Galerie des hommes de mérite ;

IV. Musée Arménien ;

V. Chronique mensuelle, ou Courrier de Paris.

La simple inspection de ces parties peut donner
une idée assez complète des limites et des ten-
dances de ce journal ; cependant, nous allons les
préciser en quelques mots :

I. Sous le titre de *Connaissances utiles* nous
emprunterons à l'histoire, à la science et à la lit-
térature tout ce qu'elles comportent de conseils et
d'instructions utiles au progrès moral et intellec-
tuel, au développement de l'esprit d'union et de
concorde entre les Arméniens.

II. Les *Tableaux de l'Europe* présenteront des
notions intéressantes sur la géographie, la statis-
tique, les sciences, les arts, les usages et les insti-
tutions des nations européennes. Cette partie ren-
fermera une description de la prochaine Exposition
universelle de Paris. Elle sera toujours illustrée de
plusieurs gravures.

III. La *Galerie des hommes de mérite* donnera,
avec chaque numéro, la biographie d'une personne
ayant rendu à sa nation ou à l'humanité tout en-
tière un service éclatant.

IV. Le *Musée Arménien* sera réservé aux rensei-
gnements sur l'état ancien et moderne de la nation
arménienne. C'est là que l'on fera une revue de

¹ Այսպիսի անուամբ եւ ոճով օրագիր մը հրատարակելու յոր-
դորներ էր գտնուել չորս տարի առաջ, այսինքն 1850ին, Փարիզու
Մուրատեան վարժարանին քաղմարդին վերատեսուչը Գերար-
զոյ Հ. Սարգիս վարդապետ Թեոդորեան. եւ մենք այն ժամանա-
կէն պատրաստուր էինք օրագրոյս խորհրդաւոր պատկերն ու
անունը : Անկէջ երկու տարի ետքն էր որ երեցաւ ի Կոստանդ-
նուպօլիս Նոյեան Ազանի լրագիրը, եւ տարիի մը չափ զիմանա-
լէն նաեւ դադրեցաւ :

¹ Dès l'année 1850, nous avons été engagés, encouragés par
le digne et respectable directeur du Collège Moorat, de Paris,
le R. P. Sarkis Théodore, à publier un ouvrage périodique
intitulé de la sorte. Ce n'est que deux ans après que parut à
Constantinople un journal appelé *la Colombe de Noé*, qui n'a
duré qu'un an environ.

քննութիւն նաեւ այն շիտակ եւ ծուռ խօսքերն որ օտարազգի մատենագիրք ըսեր են Հայոց վրայ :

Ե. Փարիզեան ամսագիր ըսուած մասին մէջ ալ պիտի համառօտութիւն ինչ խելք սորվելու դիպուածներ որ պատահեր են այն ամսուն մէջ :

Լեզուն մեծաւ մասամբ ուսմկօրէն պիտի ըլլայ առ այժմ. միայն ուսումնական նիւթերը գրոց լեզուով. իսկ երօպացոց հետաքրքրութեանը արժանաւոր եւ մեր ազգին վրայ իրենց տեղեկութիւն տուող մասերը գաղղիարէն եւ հայերէն :

Այս համառօտ նկարագրէս յայտնի պիտի երևնայ քէ Մասեաց Աղանին իսկապէս տարբեր է իր նպատակովն ու ընթացքովը՝ ոչ միայն ուրիշ ազգային լրագիրներէ, այլ եւ ԲՄՁՄԱՂԷՊ օրագրէն, որուն աւելի նման պիտի կարծուէր, եւ որ միշտ գովելի կերպով կընրատարակուի Սրբոյն Ղազարու վանաց տպարանին մէջ :

Ամսագրոյս խմբագիրը քաղցր յիշատակաւ միտքը կըբերէ այն երկասիրութեան սկսիլը (1843 ին) եւ վեց տարի միօրինակ յառաջանալը զօրաւոր գործակցութեամբ աշխատասեր եղբարց. որոց եւ կըմաղքէ ոչ միայն շարունակել քաջութեամբ նոյն ազգասիրական պիտանի ծառայութիւնը, ինչպէս որ մինչեւ ցայժմ ըրին, այլ եւ օր ըստ օրէ աւելի կատարելագործել :

Յուսանք քէ մենք այս նոր եւ դժուարին աշխատութեան մէջ ալ այլոց ներողամիտ բարեսրտութենէն, խրախուսանքէն եւ ձեռնտուութենէն զուրկ չմնալով՝ եւս առաւել քաջալերութիւնք աշխատելու ի փառս Աստուծոյ եւ ի յաջողութիւն բարեաց մեր սիրելի ազգին :

Հ. ԳԱԲՐԻԷԼ ԳԱՐԴԱՊԵՏ ԱՅՎԱԶՈՎՍՔԻ :

tout ce qui a été dit par des auteurs étrangers relativement aux Arméniens.

V. La *Chronique mensuelle* ou le *Courrier de Paris* signalera enfin les événements les plus intéressants du mois précédent.

La langue dans laquelle sera rédigé le journal en plus grande partie sera, pour le moment, l'arménien moderne; les articles destinés à éclairer les Européens sur la nation arménienne seront rédigés en français et en arménien.

On voit, d'après ce plan, que *la Colombe du Massis* diffère essentiellement, par son but aussi bien que par sa forme, non-seulement des autres journaux arméniens, mais même du *Pazmavèb* (ou *Polyhistor*), avec lequel elle paraîtrait avoir le plus d'analogie, et qui se publie encore aujourd'hui, toujours digne d'éloges, dans la célèbre imprimerie de Saint-Lazare, près de Venise. — Il est doux au rédacteur de *la Colombe du Massis* de se rappeler qu'il a commencé lui-même (en 1843) la publication du *Pazmavèb* et qu'il l'a continuée pendant six ans, grâce à la puissante coopération de ses dévoués confrères. — C'est avec espoir qu'il souhaite la durée et le perfectionnement d'une œuvre par laquelle ses collaborateurs ont bien mérité de la reconnaissance du pays.

Osons espérer que nous aussi, dans une entreprise si nouvelle et si difficile, nous pourrions compter sur la bienveillante indulgence, sur l'encouragement d'autrui, et que nous serons toujours puissamment aidés à travailler avec ardeur pour la gloire de Dieu et pour la prospérité de notre chère nation.

P. GABRIEL D' AÏVAZOVSKY.